

Nevzat Onaran: 1920’de ‘vatandaş Hristiyan işbirlikçidir’ fetvası

Posted on 04/09/2026

Nisan 1920’de ‘Millî Mücadele’nin Ankara’sı ile Osmanlı’nın İstanbul’u iktidar kavgasını fetvalarla kutsadılar... İstanbul, ilk açıklayandı. İkisi de ‘Sünni İslam şeriat’ına göre ötekini suçluyordu. Ankara Fetvası’na göre, ‘vatandaş Hristiyanlar’ ayırım yapılmaksızın “işgalci düşmanın işbirlikçisi”dir ve önerilense “Müslümanların ellerinden geleni yapması”dır.

İstanbul fetvasında sadece Şeyhülislam Dürrizade Abdullah’ın imzası varken, Ankara ise Anadolu müftülerini ve ulemasını seferber etmişti. Ankara Müftüsü ve Ankara Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Mehmet Rıfat [Börekçi] başkanlığında toplam 20 kişilik grubun hazırladığı fetvayı 153 ulema imzalamıştı. Hem iktidar meşruiyetini pekiştirmeyi hem de ahaliye “kimin haklı olduğunu anlatmanın” aracı fetvalar, dinin iktidar mücadelesinde fonksiyonunu da anlaşılır kılan eylemdi.

İSTANBUL’UN İŞGALİ VE ANKARA

Ankara, İstanbul’un resmen işgal edildiği(1) 16 Mart’tan bir gün sonra harekete geçti. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti (ARMHC) yönetimi adına yazan Mustafa Kemal, vilayetleri, kolorduları, posta-telgraf baş müdürlerini ve tüm ilgilileri uyardı; “[ARMHC] Hey’eti Temsiliye’nin malûmatı ve muvafakati olmadıkça, hiçbir makam ve memur İstanbul ile muhabere” etmeyecektir.(2) Bu, Ankara’nın ‘yeni’ iktidar odağı olduğunun ilk adımıydı. Zamanla emre uymayanlar da ‘iç ayaklanma’ gerekçesiyle tasfiye edilmişlerdi.

12 Ocak 1920’de İstanbul’da toplanan Meclis-i Mebusan’a katılmamış ve Ankara’da kalmış Erzurum Mebusu Mustafa Kemal, işgal nedeniyle İstanbul’da toplanması “ertelenen” meclisin(3) ‘yeniden’ açılması için çalışmalara başladı. ARMHC yönetimi adına Mustafa Kemal ve 15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir’in (17-19 Mart’ta) yazışmasıyla, yeni seçileceklerle birlikte mebusların Ankara’da toplanması ve vatandaş Hristiyanların seçime katılmasının engellenmesi kararlaştırıldı.(4)

Nutuk’ta o günler de hatırlanmıştı. İstanbul’un işgali sonrasında birtakım önlemler alındığını belirten Mustafa Kemal, 19 Mart’ta meclisin Ankara’da toplanmasını sağlamak amacıyla yayımladığı bildiride, seçim ve meclis hakkında olup, vatandaş Hristiyan’ın seçime katılmasını engelleyen hüküm yazılmamıştı. “Anasırı gayri müslime intihabata [seçime] iştirak ettirilmeyecektir” maddesi sansürlenmişti.(5)

İstanbul, yeni iktidar odağı Ankara’da meclisin toplanmasını ve mebusların gelmesini koordine edenleri hedefleyen fetvasını 11 Nisan’da açıkladı. Ankara da üç gün sonra karşı harekete geçti.

İSTANBUL: PADİŞAHA VE HALİFE’YE İHANET EDİLDİ

İstanbul Fetvası olarak bilinen Şeyhülislam Dürriyade Abdullah’ın fetvası, 11 Nisan 1920’de Takvim-i Vekayi’de yayımlandı.

Tamamı beş fetvaydı.

1- Padişahın buyruğunu almadan asker toplayanlardan, şeriata uymayan ve yüksek emirlere aykırı haksız vergiler koyanlardan, insanları öldüren ve kan dökenlerden, haberleşmeyi kesenlerden, hilafete ve padişaha ihanet edenlerden “memleketi temizlemek ve kulları fenalıklardan kurtarmak dince yapılması gerekli olup, Allah’ın ‘öldürünüz’ emri gereğince

öldürölmeleri şeriata uygun ve farz mıdır?”

Cevap: “Allah bilir ki, olur.”

2- Halifemiz Sultan Vahdettin etrafında toplanarak vereceği emre uymak ve “adı geçen asilerle çarpışmak” dince gerekir mi?

Cevap: “[...] gerekir.”

3- Halife Hazretleri etrafında, “sözü edilen asilerle savaşmak” üzere görevlendirilenler, kaarlarsa “suç işlemiş olacaklarından” şiddetli cezayı ve ahirette acı azabı hak ederler mi?

Cevap: “[...] ederler.”

4- “Bu takdirde, Halife askerlerinden asileri öldürenler gazi, asilerin öldürdükleri şehit sayılırlar mı?”

Cevap: “[...] sayılırlar.”

5- Padişahın asilerle savaşmak için verdiği emre itaat etmeyen Müslömanlar, şeriat yargılarına göre cezalandırılmayı hak ederler mi?

Cevap: “[...] ederler.” (6)

şeyhölislam Dürrizade’nin fetvasına göre, Ankara’nın lider kadrosu ve birlikte olanlar, din düşmanıdır ve öldürölmesi şeriata uygundur.

ANKARA: VATANDAŞ MÜSLÜMANLARA FARZDIR

İstanbul'da yayımlanan 11 Nisan 1920 tarihli Şeyhülislam'ın fetvasından üç gün sonra Ankara Müftüsü ve Ankara Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Mehmet Rıfat [Börekçi] başkanlığında toplam 20 kişilik grup Ankara Fetvası'nı hazırladı. 14 Nisan 1920 tarihli fetva, 19-25 Nisan'da Öğüt, İrade-i Milliye ve Açıksöz gazetelerinde yayımlandı.(7)

16 Nisan'da ARMHC yönetimi, fetvayı Anadolu'da bütün müftülöklere gönderdi ve onlardan onamasını talep etti. Sonuç olarak Ankara Fetvası'nı aralarında Denizli, Kütahya, Diyarbakır, Tokat, Merzifon, Urfa, Isparta, Hınıs, Mudanya, Viranşehir, Maraş ve Van müftülüklerinin bulunduğu 73'ü müftü 153 ulema imzaladı ve listesi 5 Mayıs'ta Hâkimiyet-i Milliye'de yayımlandı.(8)

Ankara Fetvası beş fetvadan ibaretti.

1- Halifelik makamı ve saltanatın yeri İstanbul işgal edilmiş, "[...] Halife, milletin gerçek menfaatleri uğrunda tedbir almaktan fiilen men' edilmiştir. [...] Yine Halife'nin rızası olmadığı halde, Osmanlı toprakları olan İzmir, Adana, Maraş ve Urfa taraflarına düşmanlar saldırıp oradakileri Müslüman olmayan [Hıristiyan, NO] uyruklarımızla el ele vererek İslamları toptan yok etmeye, mallarını yağmalamaya ve kadınlarına tecavüze, Müslüman halkın bütün kutsal inançlarına hakarete kalkışmışlardır. [...] ellerinden geleni yapmaları bütün Müslümanlara farz olur mu?"

Cevap: "Tanrı (Allah) en iyi bilir ki, olur"

2- "[...] Halifeliğin meşru hakkını elinden alanlardan ve fiilen saldırıya uğrayan vatan topraklarını düşmandan temizlemek için uğraşan ve çalışan İslam halkı, Şeriatça Tanrı (Allah) yolundan ayrılmış olurlar mı?"

Cevap: “[...] olmazlar.”

3- “Halifeliğin gasp edilen düşmanlara karşı açılan mücadelede ölenler ‘şehit’, kalanlar ‘gazi’ olurlar mı?”

Cevap: “[...] olurlar.”

4- “Bu suretle din uğrunda savaşan ve görevini yapan halka düşman tarafına iltizam ederek (katılan) İslamlar [...] şeriat bakımından “en büyük günahı işlemiş ve fesatçılık işlemiş olurlar mı?”

Cevap: “[...] olurlar.”

5- “[...] düşman devletlerin zoru ve kandırması ile [...] çıkarılan fetvalar, Müslümanlar için şeriatça dinlenir mi ve ona uyulur mu?”

Cevap: “[...] uyulmaz.”(9)

Ankara Müftüsü Mehmet Rıfat’ın fetvasının 5’incisi doğrudan İstanbul Fetvası’na cevabendir. Damat Ferid Hükümeti’nin 5 Nisan’da kurulmasından altı gün sonra, “düşman devletlerin zoru ve kandırmasıyla” hazırlandığı iddia edilen Şeyhülislam Dürrizade Abdullah’ın fetvasına “şeriatça uyulmaz” denilmiştir.

Ankara Müftüsü Mehmet Rıfat’ın fetvasının diğer dördü, ‘vatandaş Hristiyanlarla’ ilgilidir; İşgalci düşmanla el ele veren “Müslüman olmayan uyruklara [vatandaş Hristiyanlara, NO]” karşı, “ellerinden geleni yapan” ve “düşmanı vatandan temizleyen” Müslümanlar, Allah yolundan ayrılmamıştır. Bu mücadelede ölen şehit ve kalanlar gazi olup, düşman safına geçenler en büyük günahı işlemiş olurlar.

Bu, ayırım yapılmaksızın Osmanlı-Türkiye vatandaşı tüm Hristiyanları hedef gösteriyordu ve ‘vatandaş Hristiyan’a cihat ilanıydı!

TBMM AÇILIŞINA İSLAMİ PROGRAM

Mustafa Kemal, 21 Nisan 1920’de vilayetlere, kolordulara, belediye başkanlarına ve tüm ilgililere meclisin açılması için yapılacakları bildirdi:

“Tanrı’nın yardımıyla Nisan’ın 23’üncü Cuma günü, Cuma namazından sonra Ankara’da Büyük Millet Meclisi açılacaktır” (madde 1).

“Vatanın bağımsızlığı, yüce Halifelik ve Padişahlığın kurtarılması” görevini yapacak Büyük Millet Meclisi [BMM] açılışı günü, “bütün sayın milletvekilleriyle birlikte, kutlu Hacı Bayram Camisi’nde Cuma namazı kılınarak Kuran’ın ve namazın nurlarından ışıklanılacak ve güç kazanılacaktır. Namazdan sonra, Peygamberimizin kutlu sakalı ve kutsal sancak alınarak [meclisin toplanacağı] özel yere gidilecektir. Toplantı yerine gidilmeden önce bir dua okunarak kurbanlar kesilecektir. İşbu törende, camiden başlayarak, meclise değin, Kolordu Komutanlığınca askeri birliklerle özel [tören] düzeni alınacaktır.” (Madde 2.)

Meclisin toplantı yerinin önünde “bugünün [23 Nisan’ın, NO] kutsallığını pekiştirmek için” bugünden [21 Nisan’dan, NO] itibaren “hatim indirilmeye ve Buhari [dipnot: hadisler] okunmaya başlanacaktır” (madde 3).

“Kutsal ve yaralı yurdumuzun her köşesinde, yukarıda belirtildiği gibi şimdiden hatim indirilmeye ve Buhari okunmaya başlanacaktır [...] Her yerde Cuma namazından önce, uygun görülecek şekilde ‘mevrit’ okunacaktır” (madde 4).

Bildirim, “tez elden köylere, en küçük askeri birliklere, yurttaki bütün örgütlere ve

kurumlara" ulaştırılacak ve dağıtılacaktır (madde 5).

"Cenab-ı haktan tam başarıya ulaştırmasını yakarırız" (madde 6).(10)

Ankara Fetvası'yla bütünlük gösteren iki günlük programın ardından 23 Nisan 1920'de, vatandaş Hristiyan'ın katılması engellenen ve seçmeniyle seçileni İslam olan BMM, çalışmalarına başladı.

Böylece, sonradan TBMM olacak BMM'nin açılmasıyla, Ankara'nın, Mustafa Kemal öncülüğündeki hareketin iktidar merkezi olduğu ilan ediliyordu.

Yeni iktidar odağı Ankara, BMM'nin çalışmaya başlamasıyla iktidar mücadelesinde öne geçti ve Meclis-i Mebusan'ı kapalı İstanbul'un tasfiyesinde yoğunlaştı.

7 Haziran 1920 tarihli kanunla, İstanbul'un işgal edildiği 16 Mart 1920'den itibaren "Büyük Millet Meclisi'nin tasvibi [onayı] haricinde İstanbul'ca akdedilmiş veya edilecek [imzalanmış veya imzalanacak]" bütün anlaşmaların "keenlemyekün [geçersiz]" olduğu beyan edilmiştir.(11)

Ankara, artık tek iktidar odağıdır ve Osmanlı'nın(12) mirasçısıdır!

'TEMİZLİK' VE CUMHURİYET

73'ü müftü 153 ulemanın imzaladığı Ankara Fetvası'nda temel önerme, "fiilen saldırıya uğrayan vatan topraklarını düşmandan temizlemek"tir. Hedef 'düşman'sa, hem işgalci hem de ayırım yapılmaksızın "Müslüman olmayan uyruklarımız" yani 'vatandaş Hristiyanlar'dır.

Fetvanın zihniyeti egemendi; Türk ordusunun İzmir'e girdiği 9 Eylül 1922'den dört gün

sonra vatandaş Hristiyanların mahallelerinde çıkartılan yangın(13) tesadüf değildi... 19 Eylül'de bile Ege'de vatandaş Hristiyanlar sahile kovalanmaya devam edilmişti. Hatta Sünni İslam literatürünün 'ganimet'ine göre, İzmir Harp Ganimet Komisyonu da kurulmuştu.

Bu zihniyetin geçmişinde, İttihatçıların 1915 ve Halife Sultan Abdülhamid'in 1890'lar icraatı vardı.

1914-1922 döneminde Anadolu'dan milyonlarca Osmanlı-Türkiye vatandaşı Hristiyan tasfiye edilmişti. 1914'te, TC sınırları dâhilinde yüzde 20'lerde olan gayri İslam milletlerin payı, temizlik harekâtıyla 1927'de yüzde 2,8'e gerilemişti.(14) Bugünlerde oranın tahminen binde 1'lerde olması, harekâtın yalın özetidir.

İşte Türkiye'de 'yüzde 99 İslam'a böyle varılmıştı!

Yarınımızı kurtarmak için, 'eşit vatandaşlık' ve 'can ve mal güvenliği' amacıyla tartıştığımız 'Cumhuriyet'in niye demokratikleşemediği?' meselesinde, Sünni İslamcı-Türkçü zihniyetin-pratiğin eleştirisinde yoğunlaşmak ve aşmak zorundayız!

NOTLAR:

1. Fahir Armaoğlu, İngiliz Belgelerinde İstanbul'un İşgali (16 Mart 1920), Belleten, cilt: 62, sayı: 234, Ağustos 1998, s. 467-494.
2. Kâzım Karabekir, İstiklâl Harbimiz, Türkiye Basımevi, İstanbul-1960, s. 536.
3. MMZC, devre: 4, cilt: 1, 18 Mart 1920, s. 496-7.
4. Kâzım Karabekir, age, s. 543-548; Türk Parlamento Tarihi, I. Dönem (1919-1923), cilt: 1, Ankara-1994, s. 27, 37-38.
5. Mustafa Kemal, Nutuk-Söylev (1919-1920), cilt: 1, 2. baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara-1986, s. 563-565; Türk Parlamento Tarihi, I. Dönem (1919-1923), cilt: 1, s. 27;

- Kâzım Karabekir, age, s. 544.
6. Ali Kuzu, Kurtuluş Savaşı'nda Atatürk ve Din Adamları, Parola Yayınları, İstanbul-2014, s. 12-14.
 7. Ali Kuzu, age, s. 17, 19; Recep Çelik, Millî Mücadele Günlerinde Din Adamları, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara-2017, s. 167-8.
 8. Ali Kuzu, age, s. 19, 21-26; Recep Çelik'in çalışmasında 78'i müftü 151 ulema imzaladı, Recep Çelik, age, s. 168-173.
 9. Ali Kuzu, age, s. 17-8.
 10. Mustafa Kemal, Nutuk-Söylev (1919-1920), cilt: 1, s. 576-577.
 11. 7.6.1336 [1920] tarih ve 7 no'lu 16.3.1336 tarihinden itibaren İstanbul Hükümetince Aktedilen Bircümle Mukavelât, Uhdat ve Sairenin Keenlemyekün Addi Hakkında Kanun, TBMM ZC, dönem: 1, cilt: 2, 7.6.1336, s. 139-145; DÜSTUR, 3. Tertip, cilt: 1, 2. basılış, Ankara-1953, s. 13.
 12. İki buçuk yıl sonra Osmanlı'nın mirasçısı olduğu kararlaştırıldı, TBMM'nin 30 Teşrinievvel 1338 (Ekim 1922) tarih ve 307 no'lu Osmanlı İmparatorluğu'nun Bittiği ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin Teşekkül Ettiğine Dair Kararı, TBMM ZC, dönem: 1, cilt: 24, 30.10.1922, s. 269-298; DÜSTUR, 3. Tertip, cilt: 3, Milliyet Matbaası, İstanbul-1929, s. 149.
 13. Lozan Barış Konferansı, tutanaklar-belgeler, çeviren: Seha. L. Meray, cilt: 4 ve 7, Yapı Kredi Yayınları, s. 151-157 ve s. 95-96; İsmet İnönü, Defterler (1919-1973), Ahmet Demirel (hazırlayan), cilt: 1, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul-2001, s. 40-41; İsmet İnönü Hatıralar, Sabahattin Selek (hazırlayan), Bilgi Yayınevi, Ankara-2006, s. 285-286; Dora Sakayan, Bir Ermeni Doktorun Yaşadıkları Garabet Haçeryan'ın İzmir Güncesi, çeviren: Atilla Tuygan, Belge Yayınları, İstanbul-2005, s. 13-18, 44-45, 54-60, 61-67; Falih Rıfkı Atay, Çankaya, Bates Atatürk Dizisi, İstanbul-1998, s. 324.
 14. Kemal H. Karpat, Osmanlı Nüfusu (1830-1914), çeviren: Bahar Tırnakçı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul-2003, s. 208-227; Umumi Nüfus Tahriri (1927), Fasikül 1, İstatistik Umum Müdürlüğü, Ankara-1929, s. xvii, lx.

Kaynak: gazeteduvar.com.tr